

NA BUSCA DE CONTEXTOS FAVORECEDORES DA SUSTENTABILIDADE: O PROXECTO GLAMURS

Ricardo García Mira, Adina Dumitru, Helena Martínez-Cabrera*

O Proxecto GLAMURS estudou iniciativas de estilos de vida sostible en sete rexións europeas.

TOMAR CARTAS NO ASUNTO DO CAMBIO CLIMÁTICO

Desde o tempo solleiro do pasado outono e a vaga de lumes, ás restricións de auga declaradas en distintos puntos das Rías Baixas recentemente, pasando pola última estrea de Al Gore, que hai unhas semanas chegaba á grande pantalla en Galicia..., o cambio climático é un feito indiscutible, aquí e fóra. Máis de 200 países ratificaron isto ao reunirse no marco da Convención das Nacións Unidas para o cambio climático (UNFCCC) hai agora un ano en Marrakech e asinar un acordo de colaboración que, se ben imperfecto, dirixese a mitigar os seus impactos. A nivel UE, o Consello Europeo recoñeceu que para 2050 Europa e os países desenvolvidos deben reducir entre un 80 e un 95% as súas emisións respecto dos valores de 1990, se aspiramos a que o incremento da temperatura media non supere os 2°C. De xeito crecente escoitamos voces chamando á urxencia de tomar cartas no asunto. O cando está claro: agora. Pero, como facelo a un ritmo suficientemente rápido? Que medidas e estratexias son máis efectivas para iso? Quen debe responsabilizarse das accións de mitigación do cambio climático? A sociedade civil? Os nosos gobernos quizais?

Entre os anos 2014 e 2016, o Grupo de Investigación Persoa Ambiente, da Universidade da Coruña, coordinou un proxecto europeo de investigación, liderado polo Profesor Ricardo García Mira e a Dra. Adina Dumitru, que buscaba responder, entre outras, esas preguntas e propoñer medidas que axuden a avanzar a Europa na transición cara á sustentabilidade. Así, o obxectivo principal do Proxecto GLAMURS¹, no que colaboraron 11 equipos de investigación punteiros de 7 países europeos, foi o da comprensión tanto teórica como empírica dos principais obstáculos e oportunidades de cambio cara a sustentabilidade en Eu-

ropa. Ao longo do Proxecto, analizáronse as dinámicas de cambio dos estilos de vida e as condicións baixo as cales os sistemas económicos mudan. Propuxéronse así mesmo políticas que poden favorecer unha transformación sustentable, de feito que os responsables institucionais, empresas, cidadáns e cidadás poidan tomar decisións informadas.

Para isto, estudáronse a fondo iniciativas sustentables en 6 rexións: Aberdeen (Escocia), Banat-Timis (Romanía), Alemaña Central; a zona do Bosque de Bohemia, en Austria; Galicia (coas iniciativas Zocamiñoa e Amarante Setem); Lazio (Italia) e Rotterdam- Haia (Países Baixos). O Proxecto analizou tanto as rexións europeas elixidas como as iniciativas de estilos de vida sostible en cada unha delas. En Galicia, elixíronse a iniciativa de consumo responsable Zocamiñoa, e as organizacións Amarante Setem e Equus Zebra que promoven a sustentabilidade no consumo de roupa.

GLAMURS: O PANORAMA DA NON SUSTENTABILIDADE EUROPEA. POR ONDE COMEZAR A CAMBIAR AS COUSAS?

Por unha banda, existe un amplo consenso respecto de que a resposta institucional ao reto do cambio climático é fragmentada e insuficiente. Os gobernos deben coordinarse e tomar medidas efectivas que aseguren unha folla de ruta moito máis esixente da actual respecto do cambio climático. Pero, por outra banda, que acontece a nivel individual, está respondendo a poboación como debera a un dos maiores desafíos do noso tempo? En que medida contribuímos os e as cidadás ao cambio climático?

Durante o Proxecto GLAMURS, a análise global da pegada de carbono no marco europeo confirmou que o consumo dos fogares é responsable

Na Fotografía, o consorcio de investigadores do proxecto GLAMURS.

de preto dun 60% das emisións globais de gases de efecto invernadoiro e entre un 50 e un 80% do uso total das terras, materiais e auga (Ivanova et al., 2017; GLAMURS Deliverable 7.2). O Gráfico 1 amosa que os nosos estilos de vida actuais caracterízanse por niveis moi intensivos de consumo. E tamén que unha persoa galega contamina máis do dobre do que o fai de media unha persoa a nivel mundial.

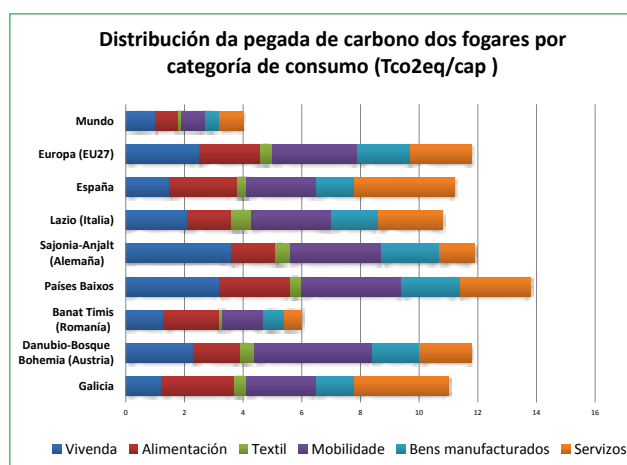

Gráfico 1: Elaboración propia a partir de Vita et al. (2016), GLAMURS Deliverable 7.3.

Fixarse no desglose das pegadas rexionais por categorías de consumo permítenos identificar áreas de intervención prioritarias, ademais de relacionar os niveis de emisións con outras características socio-económicas, socio-políticas e culturais propias de cada rexión. Neste senso, a literatura ten insistido en que para seren realmente efectivos, os cambios cara a sustentabilidade deben incidir especialmente naquelas categorías de consumo con maior impacto medioambiental (Tukker e Jansen, 2006; Stern, 2000). A vivenda e o tipo de construción, a mobilidade, a alimentación e o consumo de produtos manufacturados son hoxe os maiores responsables do impacto medioambiental nos países da OCDE (Hertwich et al., 2010).

Observando o Gráfico 1, vemos que existe unha grande variabilidade respecto dos impactos ambientais entre zonas de Europa. Se nos fixamos nos resultados para Galicia, vemos que se ben o noso territorio presenta unha das pegadas máis baixas comparativamente ao resto de rexións estudadas no proxecto para a categoría de vivenda, os resultados figuran entre os máis altos no relativo a alimentación. Por que ocorre isto? Tal e como analizamos en GLAMURS, os bos resultados no caso da vivenda galega, débense sobre todo a cuestións climáticas, relacionadas coa suavidade das nosas temperaturas medias ao longo do ano, o que evitaría emisións relacionadas co uso de sistemas de calefacción e ventilación; así coma ao mix enerxético galego, que emprega relativamente maior enerxía proveniente de fontes renovables.

Pola contra, os malos resultados en alimentación vencéllanse aos altos niveis de consumo por habitante en Galicia e á diferente composición na cesta da compra. Os resultados do proxecto GLAMURS apuntarían a que entre a poboación galega existe unha preferencia maior que noutras áreas europeas por produtos como carne, peixe e lácteos, cuxo consumo se asocia tamén a razóns de estatus e de cultura gastronómica.

Así, para reducir a súa pegada ecolóxica, Galicia debera centrarse en mudar os patróns de consumo en alimentación, en especial das carnes vermellas. Para facelo, iniciativas como as do goberno belga coa creación dun “día vexetariano” ao mes, teñen amosado ser moi efectivas.

A análise a nivel europeo en GLAMURS demostrou así mesmo que aproximadamente un 60% da pegada de carbono total, tanto en Galicia coma fóra, se debe ao consumo de produtos innecesarios, co que a redución dos niveis de consumo xerais é fundamental. Malia que a pegada de mobilidade galega, en cor malva no Gráfico 1, non é a máis alta entre as rexións de estudo do proxecto, é moi elevada respecto dos valores medios a nivel mundial, o que sinala a necesidade de crear oportunidades para a mobilidade sostible. Neste contexto e a grandes trazas, como definir a resposta da poboación aos retos ambientais?

MAIOR BENESTAR E FACTORES PROMOTORES DO CAMBIO

Non está claro que como sociedade esteamos creando mecanismos efectivos para promover a adopción e difusión de estilos de vida menos lesivos para o medio ambiente, que contribúan en maior medida ao benestar da poboación e a unha economía máis verde. Os estilos de vida actuais da poboación europea non son só danosos para o medio ambiente, senón que non teñen cumprido a súa promesa de asegurar niveis máis altos de benestar entre a poboación. Na actualidade a cida-

Para reducir a súa pegada ecolóxica, Galicia debera mudar os patróns de alimentación, en especial o consumo de carnes vermellas

dania europea experimenta unha crecente falta de tempo e os niveis de benestar evolucionan en sentido inversamente proporcional á abundancia material e pegadas ecolóxicas asociadas.

En GLAMURS definimos os estilos de vida sostibles como aqueles patróns de uso do tempo baixos “en carbono”, que conteñen unha dimensión social e económica, aseguran niveis razoables de benestar individual e social, e que perseguen unha distribución relativamente equitativa de oportunidades e recursos (Dumitru et al., 2015, GLAMURS Deliverable 3.2). Dado que certas actividades son máis intensivas en termos de enerxía ou recursos investidos ca outras, a investigación ten demostrado que os distintos patróns de uso do tempo están relacionados con diferencias nos patróns de consumo.

Cambiar de patróns de uso do tempo e recursos, de estilo de vida, esixe tamén dun cambio nos modelos económicos hexemónicos. Pero hai persoas, en Galicia e no resto de Europa, que xa están cambiando de estilos de vida. Que factores inflúen na elección de estilos de vida sostibles? Que desexos de cambio de estilo de vida teñen os e as cidadás europeas, e os e as cidadás galegas? Cal é o papel das asociacións e iniciativas de sustentabilidade na promoción desta transición cara a sustentabilidade?

A análise comparativa dos resultados dunha enquisa realizada nas 7 rexións de estudo en GLAMURS demostrou que factores psicolóxicos como a identidade ambiental, o sentir facer cousas por un/unha mesma

O consumo dos fogares é responsable dun 60% das emisións de CO₂ e dun 50-80% do uso das terras, materiais e auga

(autoeficacia), a identidade ambiental (sentir que o estado do medio ambiente é importante para un/unha mesmo/a e que actuar para protexelo nos define), as aspiracións persoais ou as percepcións positivas respecto do barrio no que residimos, aumentan a probabilidade de ter estilos de vida máis sostibles. Crear oportunidades para que a poboación se implique en actividades cunha pegada de carbono asociada baixa, favorece o espallamento de hábitos e estilos de vida sostibles. Ademais, vivir

“Intercambio de experiencias e co-producción de coñecemento para a sustentabilidade”, evento levado a cabo en Timisoara, Rumanía. 1) Ecoaldea de Stanciova. 2 e 3) Obradoiro na Universidade do Oeste en Timisoara. 4 e 5) Detalles do obradoiro na ecoaldea de Stanciova, estudo de caso da rexión de Banat-Timis. 5) Técnicas de permacultura na ecoaldea de Stanciova.

nun barrio que nos gusta estimula as relacións comunitarias e provoca maior contacto entre veciños/as, o que favorece as opcións de vida máis sostibles. Alén disto, querer pasar máis tempo nas nosas comunidades próximas, pode favorecer a cohesión social, reforzar as economías locais e axudar a reducir comportamentos lesivos para o medio ambiente, como é facer viaxes longas por traballo ou lecer.

Cales son os motivos que argumentan ter as persoas cando optan por xeitos de vida máis sostibles? En xeral, as persoas din que ser máis sostibles lévaas a estar máis satisfeitas cos seus estilos de vida. A busca de maior benestar é a motivación principal entre as persoas que deciden desprazarse na bici, realizar tarefas de voluntariado ou cocinar a súa propia comida. A satisfacción co propio estilo de vida aparece estreitamente ligado nos resultados de GLAMURS coas oportunidades que este ofrece ás persoas para xestionar o seu propio tempo e segundo facilite ou non a conciliación familiar e lecer-traballo (GLAMURS Deliverable 4.2).

Nos casos nos que as persoas afirmaban ter adoptado un comportamento sostible, na súa meirande parte facían en actividades vencelladas co transporte ou coa alimentación, áreas nas cales as persoas están máis afeitas e/ou teñen maior capacidade de escolla individual. Para aquelas persoas que tiñan unha implicación activa nunha iniciativa ligada coa sustentabilidade, a súa pertenza non era comprendida como afectando de xeito importante á sustentabilidade do estilo de vida, senón máis ben como un reforzo positivo a un estilo de vida que xa asumiran previamente á súa implicación na iniciativa. Os motivos sociais, como o desexo de coñecer persoas con gustos e orientacións semellantes, figuraban entre as principais razóns apuntadas para a participación nunha iniciativa de sustentabilidade.

Entre as consecuencias de levar un estilo de vida máis sostible, as persoas destacaban asemade a necesidade de, se non ter máis tempo, si organizalo doutro xeito. A redución das xornadas laborais era o principal dos factores mencionados polas persoas entrevistadas en GLAMURS ao preguntarlles por fórmulas posibles que facilitasen a difusión destes patróns de xestión do tempo menos intensivos en carbono.

CAMBIOS A MAIOR ESCALA. A PERSPECTIVA INTEGRADA

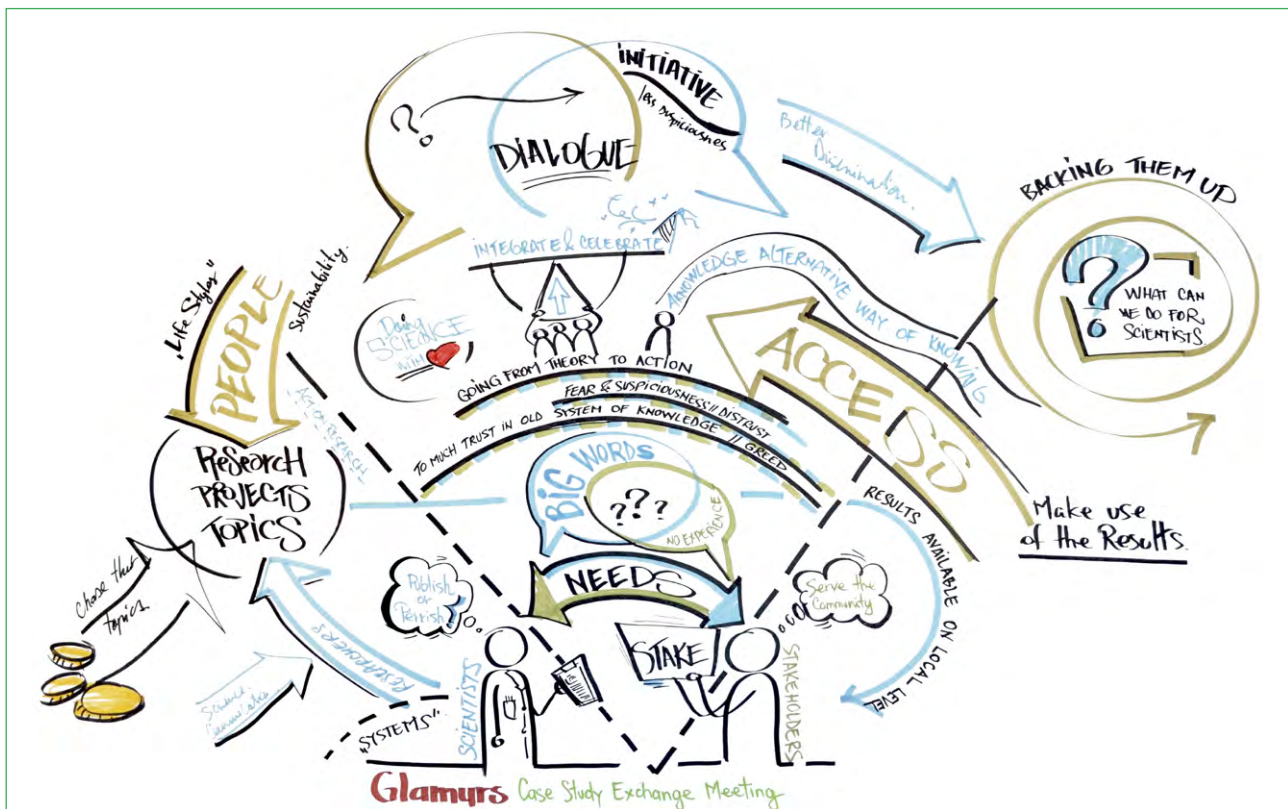
A xente quere sustentabilidade. Ao longo do Proxecto GLAMURS, distintas técnicas recolleron as aspiracións de cambio nos estilos de vida para a poboación. Innegablemente, as persoas consultadas amosaron ter un desexo por facer melloras en canto á sustentabilidade no seu estilo de vida, tendo maior contacto coa natureza, maior autonomía na xestión do seu tempo e pasando máis tempo cos seus seres queridos. Pero como imaxina a xente unha sociedade totalmente sustentable?

Como parte do traballo de campo realizado en Galicia, durante os anos 2015 e 2016, leváronse a cabo dous obradoiros participativos durante os cales un conxunto de entidades implicadas na sustentabilidade (asociacións ecoloxistas, cooperativas de consumo e enerxía, pequenas produtoras, proxectos de educación ambiental e expertos/as) elaboraron 3 escenarios futuros sobre como imaxinaban que a Galicia sostible do ano 2040 podería ser e como isto se traduciría en cambios nos estilos de vida respecto dos da poboación actual. Os resultados en detalle, que poden lerse no informe do estudo de caso galego dispoñible online (GLAMURS Deliverable 5.3) esbozaron 3 Galicias sostibles distintas, todas cunha pegada de carbono asociada moito máis baixa que a ac-

A cidadanía europea experimenta unha crecente falta de tempo e o benestar evoluciona no sentido inverso á abundancia material

tual. Debuxouse unha primeira Galicia eco-suficiente e onde a poboación viviría maioritariamente en cidades; unha segunda Galicia onde as necesidades da poboación terían decrecido moito e o abastecemento asegurárase mediante unha rede de sistemas periurbanos; e unha terceira Galicia imaxinada na cal, debido aos efectos do cambio climático, a poboación residiría maioritariamente nas áreas rurais galegas, organizadas en pequenas comunidades practicamente autosuficientes.

Ademais de bosquejar eses 3 futuros posibles, deseñáronse medidas e cambios que no curto e medio prazo serían necesarias para que Galicia

Adrian Popa (Rumanía): Mapeando a co-producción de coñecemento para a sustentabilidade (1).

puidese ser un territorio sustentable no ano 2040 e identificáronse as barreiras existentes. Entre as principais dificultades á hora de ter comportamentos máis sostibles, o estrés e o sentirse agobiado/a pola falta de tempo agromaron como as máis citadas, pero tamén a dificultade de acceso a infraestruturas axeitadas (p. ex. carril bici), a dificultade de acceder a alternativas sostibles, a desconfianza institucional ou o

GLAMURS desenvolveu modelos de decisión de consumo para a identificación dos puntos de inflexión que asegurarían o inicio da transición cara a sustentabilidade

alto custe económico das opcións máis sostibles. A nivel individual, as estratexias máis repetidas para a superación destas barreiras eran a concienciación e a integración dos comportamentos sostibles como parte dos costumes propios.

Sen embargo, malia que o proxecto analizou os determinantes a nivel individual para a adopción de estilos de vida sostibles, a achega da Microeconomía e da Macroeconomía e da Enxeñaría Informática permitiu a elaboración de distintos modelos experimentais que identificaron barreiras que a nivel macro podían frear os procesos de transición. Malia que a participación en iniciativas de sustentabilidade reforza os membros da sociedade máis comprometidos coa mesma e poden entenderse como laboratorios de cidadanía activa, a evidencia semella apuntar que a promoción deste tipo de movementos de base non sería suficiente para causar un cambio de grande dimensión cara a sustentabilidade. Fanse precisos tamén cambios nas regulacións de mercados, cambios tecnolóxicos e políticas a grande escala.

Entre outros, en GLAMURS desenvolvéronse modelos de decisión de consumo para a identificación de limiares, puntos de inflexión que, de acadarse, asegurarían o inicio da transición cara a sustentabilidade, nos cales foron determinantes as achegas da Psicoloxía Social e Ambiental. Entre os resultados, o modelo demostrou que as normas sociais (o que a sociedade considera "normal") son indiferentes á sustentabilidade. Estas simplemente reforzan aquela

tendencia a nivel agregado que é maioritaria nunha sociedade dada, podendo favorecer o inmovilismo da poboación respecto das súas decisións de consumo non sostibles, e chegando incluso a premiar a non sustentabilidade en certos supostos, como o da introdución dun imposto sobre o consumo.

Unha vez unha cantidade mínima da poboación adopta un estilo de vida sostible, atinxido ese limiar do que vimos de falar, o efecto das normas sociais beneficiaría á sustentabilidade, axudando ao seu espallamento. Ademais, o modelo identificou como as persoas obteñen maior benestar cando perciben que están tendo un comportamento mellor que o da maioría nos momentos nos que os estilos de vida sostibles son minoritarios nunha sociedade. Este beneficio supón un incentivo para as persoas pioneiras, que desaparece ao xeneralizarse o movemento. O modelo veu a demostrar tamén a necesidade da inclusividade na transición cara a sustentabilidade, da necesidade de facer campañas

A maioría das persoas que afirman ter un comportamento sostible fano co transporte ou coa alimentación, áreas nas que teñen maior capacidade de escolla individual

dirixidas a aquelas capas da poboación que non teñen un estilo de vida sostible. Unha diferenza significativa a nivel social no grao de concienciación ambiental, unha fenda ambiental, estaría favorecendo os estilos de vida non sostibles.

CONCLUSIÓN: OPORTUNIDADES PARA O CAMBIO

A investigación existente sobre factores relacionados cos modos de vida sostibles en Europa achega argumentos para o optimismo: os e as cidadás queren vivir de xeito máis sostible e así o fan cando as estruturas sociais, económicas, físicas e políticas que os envolven o permiten. Como acelerar o cambio cara a sustentabilidade? Dado que a satisfacción no uso do tempo e a preferencia a optar por alternativas sostibles son maiores cando as persoas experimentan maior autonomía, aquelas intervencións centradas en promover a flexibilidade e compatibilidade

